

ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری در آسیای جنوب غربی

سید محمد حسینی^۱

دانشیار و عضو هیأت علمی گروه فقه و مبانی حقوق دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)

علی محمودی^۲

کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه تهران

زیب محمودی^۳

دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۵/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۲/۱۷

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

چکیده

منشأ پیدایش جریان تکفیری و عواملی که موجب رشد آن شده‌اند نیازمند کاوش و بررسی دقیق است؛ در واقع این جریان دارای دو دوره پیدایش و گسترش است؛ هرچند در پیدایش آن تفکرات افرادی چون احمد بن حنبل تا ابن قیم جوزیه نقش داشته‌اند اما مهم‌ترین عامل و مقطع اوج‌گیری آن را باید زمانی دانست که غرب به سرمداری بریتانیا این جریان را ابزار مناسبی برای تأمین منافع خود یافت و در نتیجه با ایجاد اتحاد بین آن‌ها و نهاد قدرت، نه تنها تکفیر را از موضع ضعف خارج کرد بلکه زمینه توسعه آن را در جنوب غرب آسیا فراهم ساخت. البته وجود زمینه‌های اقتصادی، جغرافیایی، سیاسی-اجتماعی، ثروت‌های نفتی، عالمان بی‌پروا و جاهلان مقدس‌مآب، سرعت و دایره گسترش تکفیر را افزایش داد و در گام بعد توجه غرب را برای استفاده از آن‌ها برای ایجاد تنش و اختلافات مذهبی به خود معطوف ساخت؛ مقاله حاضر به روش توصیفی-تحلیلی عارضه تکفیر را مورد کالبدشکافی قرار داده است.

واژه‌های کلیدی: سلف، جریان تکفیری، صهیونیسم، غرب

1. info@drhosseini.ir

2. A.mahmoodi1250@yahoo.com

3. mahmoodi88@ut.ac.ir

از دیرباز انواعی از مواجهه خشونت‌بار بین پیروان مذاهب اسلامی به صورت رفتارهای پراکنده وجود داشته است اما امروزه شدت توسعه آن قاطبه عالم‌ان دین و جامعه شناسان مذهبی را عمیقاً نگران کرده است؛ چراکه گرایش‌های تکفیری با ارائه قرائتی خاص از دین، نگاه غضبناک خود به سایر جریان‌های اسلامی را شدت بخشیده و از سوی دیگر نرمش معناداری را در مواجهه با صهیونیسم و استعمار، به نمایش گذاشته است؛ پس جامعه‌شناسی متعهد از خود می‌پرسد؛ که دلایل و ریشه‌های پیدایش و توسعه گروه‌های تکفیری چیست؟

منشأ و بانی این جریان کیست؟ آیا رشد و نفوذ سریع این جریان در جهان اسلام یک امر طبیعی و معمولی است و یا عوامل متعددی در این جهش دخیل و سهمیم است؛ اعتقادات و باورها به چه میزان زمینه‌گسترش این تفکر را فراهم کرده است؟ حمایت‌های غرب در شتاب بخشی به سیطره این تفکر به چه میزان مؤثر بوده است؟

این مقاله بابیان تعریفی از تکفیر، خاستگاه‌های این جریان را از دو منظر عقیدتی و ابزاری مورد واکاوی قرار می‌دهد؛ در بُعد عقیدتی با پرداختن به عوامل و ریشه‌های درون‌زا بر شناخت ماهیت تکفیر متمرکز می‌شود و در نگاهی دیگر، کارکرد ابزاری این جریان برای بازیگران فرا منطقه‌ای را در قالب ریشه‌های برون‌زا مورد بحث قرار می‌دهد.

در حوزه ریشه‌های درونی نقش بازیگران میدانی جهان اسلام را از رهگذر محورهای زیر کاوش می‌کند:

(الف) ریشه‌های فکری، فقهی و کلامی (فردی)

(ب) زمینه‌های اجتماعی و جغرافیایی (اجتماعی)

(ج) پیشران‌های سیاسی

(د) حمایت‌های اقتصادی و زیربنای مالی رشد و توسعه جریان تکفیر

و سپس عوامل برون‌زا را در امتداد متغیرهای درون‌زا و از دو منظر اقدامات و خدمات متقابل مطرح می‌نماید:

(الف) اقدامات بازیگران فرا منطقه‌ای برای ایجاد و گسترش جریان تکفیری

(ب) خدمات متقابل و دستاوردهای رشد این عارضه برای بلوک غرب

در این تحقیق توصیفی - تحلیلی مشخص می‌شود که با اتصال عوامل درونی و بیرونی

انجمن مطالعات جهان اسلام

Islamic World Studies Association

جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های بانی جهان اسلام

رفته‌رفته جریان تکفیر از چنان قدرتی برخوردار می‌شود که از رفتارهای سیاسی اجتماعی به مدار کارکردهای مخرب امنیتی وارد می‌شود.

بر این اساس سؤال اصلی تحقیق این است که:

ریشه‌های پیدایش و توسعه جریان تکفیری چیست؟

و سؤالات فرعی متعددی مطرح می‌شود از جمله:

ساخت و بافت این جریان از کجاست؟ آیا توسعه حوزه عمل این جریان یک پدیده طبیعی است که از کنش‌ها و واکنش‌های اجتماعی حاصل شده و یا اینکه عوامل غیرطبیعی باعث ایجاد جهش در محتوا و رفتارهای این جریان شده است؟ آیا میل به تکفیر از ریشه‌های عقیدتی برخی از مذاهب نشأت می‌گیرد؟ آیا دلایل پیدایش جریان تکفیری با دلایل توسعه‌ای آن مشترک است؟

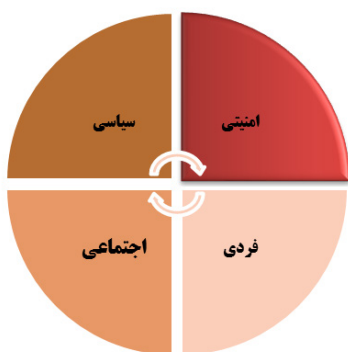
فرضیه

ریشه‌های پیدایش و توسعه جریان تکفیری در بعضی موارد مشترک و در برخی موارد متفاوت هستند؛ ریشه‌های پیدایش جریان تکفیری غالباً درون‌زا و دلایل گسترش و اوج‌گیری آن غالباً برون‌زا است.

مبانی نظری تحقیق

هر پدیده اجتماعی خط سیری را پشت سر می‌گذارد و با تمرکز بر متغیر قدرت سه مرحله پیدایش، اوج و افول را تجربه می‌نماید؛ پدیده تکفیر نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ اما با نوع

مدیریتی که از سوی قدرت‌های مسلط و پدیده‌های رقیب بر جریان تکفیر صورت گرفته این جریان در چندلایه ماهیتی ساکن شده و سپس از لایه‌ای به لایه‌ای دیگر کوچ کرده است؛ مراتب این دگردیسی را می‌توان به صورت زیر ترسیم کرد:

تکفیر در طول سرگذشت خود از لحاظ طولی و از نظر عرضی دوران متنوعی را پشت سر گذاشته است؛ به گونه‌ای که در توصیف وضعیت امروز آن می‌توان گفت که از نظر توان و قدرت در یکی از دوره‌های اوج خود قرار گرفته و از نظر ماهیتی و کارکردی در سطح یک پدیده ضد امنیتی، رخ نموده است.

شاید بر اساس نظریه امنیت اجتماعی شده که توسط دکتر اصغر افتخاری در کتاب امنیت اجتماعی شده آمده بتوان گفت که در تحلیل جبهه‌ای جهان اسلام شاهد دو اردوگاه هستیم که یکی از مدل رفتاری گفتمان جاهلی پیروی می‌کند و بر کثرت، انشقاق، عینیت، منفعت و جهل اصرار دارد و دیگری گفتمان اسلامی است که بر وحدت، حقیقت، سعادت و آگاهی تأکید می‌ورزد. این پژوهش بر آن است که ضمن تحلیل این موضوع و توضیح زیرساخت‌های طی شده عوامل و بازیگران وضع فعلی را بیان نماید.

پیشینه تحقیق:

موضوع جریان شناسی تکفیر از صدر اسلام تاکنون و به موازات تغییراتی که در ماهیت و کارکرد این جریان اتفاق افتاده، با ادبیات متنوعی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و مورخین از زوایای مختلف به روند نویسی، ماهیت شناسی و کارکرد پژوهی این جریان پرداخته‌اند.

در مجموع می‌توان گفت که به موازات تغییرات ماهیتی و کارکردی در جریان تکفیری، عالمان نیز نگاه‌های گوناگونی به آن داشته‌اند به گونه‌ای که در ابتدا با عنوان یک مذهب که در حوزه الهیات دارای گرایش‌های متمایزی است به آن توجه شده؛ برای مثال ابن خلدون آن را با عنوان یکی از مذاهب چهارگانه اهل سنت (حنابله) مورد بحث قرار می‌دهد.

اما رفته رفته گرایش‌های عقیدتی آنان مورد توجه قرار گرفته و مورخین از آن به عنوان یک گروه اجتماعی که دارای نظریاتی در حوزه اداره اجتماع است توجه کرده‌اند، در برهه‌ای دیگر مواضع سیاسی آنان با برجستگی در ناحیه استکبارستیزی و ضد اشغالگری مورد توجه قرار گرفته و امروز با کامل شدن بسته عقیدتی و رفتاری این گروه‌ها و بروز آن در قالب تشکیل خلافت، توجه جمیع متخصصین علوم انسانی از جامعه شناسان، روان شناسان، اقتصاددانان و محققان علوم سیاسی - امنیتی به آنان جلب شده است.

در مقطعی از آن به وهابیت تعبیر شده و آثار متعددی در رابطه با آن به نگارش درآمده است. برخی دیگر این موضوع را با عنوان سلفی‌گری مورد توجه قرار داده‌اند که از جمله آن

می‌توان به کتاب سلفیه بدعت یا مذهب؟ اشاره کرد، این اثر به وسیله محمد سعید رمضان البوطی نوشته شده و حسین صابر آن را به زبان فارسی ترجمه کرده است؛ البوطی در این کتاب مبانی فکری وهابیت را مورد نقد و بررسی قرار داده است.

علاوه بر این سید علی نجات در کتاب خود با عنوان کالبد شکافی داعش (ماهیت، ساختار، تشکیلاتی، راهبردها و پیامدها) رخ نمود تفکر تکفیر از ناحیه عراق، سوریه و مصر تا اروپا و آمریکا را در قالب داعش به بحث گذاشته است و این گروه را جریانی متکی بر پایه‌های عقیدتی سلفی گری می‌داند که با رفتارهای خود امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی را بصورت جدی تهدید می‌نماید. (نجات، ۱۳۹۵: ۵-۶)

اخیراً نیز کتابی به نام "خوایدن با شیطان از رابرت بایر توسط خبرگزاری العالم و ناشر الکترونیکی: قرآن سنتر منتشر شده است که نویسنده آن از افسران عملیاتی سابق دستگاه اطلاعات مرکزی آمریکا است. وی پست‌های مختلفی را در "سی. آی. ای" بر عهده داشته که از جمله آنها ریاست تیم این سازمان در لبنان در سال ۱۸۹۱ و انفجار بئرالعبد است.

این مسئول سابق سیا در کتابش، به مسائلی در خصوص همکاری عربستان و آمریکا در ایجاد تروریسم تکفیری و هدایت آن اشاره می‌کند.

نویسنده این کتاب ضمن قائل شدن ریشه‌های تیمیه ای و اخوانی برای جریان‌های رادیکال اسلامی آنان را تأمین کننده منافع غرب و آمریکا معرفی نموده است.

در این پژوهش الگوهای چهارگانه امنیتی شامل الگوی موازنه قوا، هژمونی رژیم امنیتی، اجتماع امنیتی، بررسی و معیارهای اصلی آن استخراج گردیده است.

سپس با استفاده از این معیارها وضعیت موجود خاورمیانه مورد ارزیابی قرار گرفته است و در نهایت با ابتنای بر همین معیارها و وضعیت موجود خاورمیانه امکان سنجی الگوهای چهارگانه در خاورمیانه در دستور کار قرار گرفته است.

مفهوم شناسی

الف) سلف:

اهل لغت معانی گوناگونی برای سلف ذکر کرده‌اند، یکی از این معانی پیشینیان است. (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۵۸).

همچنین سلف به معنی گذشتگان آمده و قوم سلف را پیشینیان ذکر کرده‌اند. (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۹۵). در تعریفی دیگر هر چیزی که آن را مقدم بدانیم، سلف محسوب شده است. (فراهیدی، ۱۴۱۰: ۲۵۸).

ب) تکفیر:

لغت شناسان در توضیح واژه تکفیر گفته‌اند: از کفر به معنای پوشاندن گرفته شده است. (جوهری، ۱۴۱۰: ۸۰۸).

در حدیثی آمده است «لَا تُكْفِرُ أَهْلَ قِبْلَتِكَ» یعنی اهل قبله را با قول یا گمان خود کافر ندانید. (جزری، بی تا: ۱۸۷).

كُفِّرَ الرَّجُلُ: آن مرد را وادار کرد کافر شود یا او را کافر شمرد و نسبت کفر به او داد. (لویس معطوف، ۱۳۸۷: ۱۶۰۰).

ج) تعریف اصطلاحی سلف و تکفیر:

محققان اصطلاح سلفی را در دو معنا استفاده کرده‌اند: معنای اول در مورد کسانی است که مدعی‌اند در اعتقادات و احکام فقهی باید به سلف صالح اقتدا کرد (البوطی، ۱۳۷۵: ۲۵۶) این افراد در مشرب فکری و فقهی خود دارای مبانی و سلوکی هستند که یا سایر مذاهب اسلامی را جزئی از مسلمانان می‌دانند و یا اینکه در کرسی قضاوت نسبت به پیروان سایر فرق سکوت اختیار کرده و آنان را نه تأیید می‌کنند و نه رد می‌کنند.

اما معنای اصطلاحی دوم از سلف که موضوع مطالعه این مقاله نیز هست، با واژه تکفیر قرین شده است؛ یعنی سلفی بر رویکرد، گرایش و رفتار یک جریان خاص اشاره دارد که هرچند به‌ظاهر به پیشینیان (پیامبر، صحابه، تابعین و تابعین تابعین) رجوع می‌کند اما در این مراجعه، گزینشی رفتار کرده و پیروان برخی از صحابه و تابعین به‌ویژه شیعیان را کافر و مستحق مجازات ارتداد می‌داند.

عوامل و ریشه‌های پیدایش و گسترش تکفیر:

جریان‌های تکفیری از ریشه‌های درون‌زا و برون‌زا حاصل شده‌اند، ما این دودسته از عوامل را

در ذیل هفت عنوان مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- ریشه‌های فکری، فقهی تفکر تکفیر در بین اهل سنت:

یکی از مهم‌ترین ریشه‌های شکل‌گیری و گسترش تکفیر را باید در لایه‌های فکری و باورهای عقیدتی جستجو کرد که ما در دو بخش به مهم‌ترین عناصر آن خواهیم پرداخت؛ رهبران فکری و نظریه‌استیلاء

۱-۱- رهبران فکری:

در پرداختن به مبانی عقیدتی تکفیر، اشاره به افراد شاخص این تفکر و مرور دیدگاه‌های فقهی و سیر تاریخی پیدایش و توسعه آن‌ها می‌تواند راهگشا باشد، اما قبل از آن ذکر چند نکته ضروری است:

- شالوده جریان‌های تندرو امروز از بنای تفکرات افراد زیر نضج و نما گرفته است.
- در گذر زمان تغییرات افراطی در تفکرات جریان‌های سلفی حادث شده است به گونه‌ای که برای مثال اگر امروز احمد بن حنبل زنده بود چه بسا اختلافات فکری زیادی با چهره‌های امروزی مدعی مذهب حنبلی داشت.
- فهرست زیر تمام رهبران فکری تکفیری را شامل نمی‌شود، بلکه این شش نفر در شمار شاخص‌ترین و تأثیرگذارترین افراد هستند.

الف - احمد بن حنبل

أبو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل در سال ۱۶۶هـ ق متولد و در سال ۲۴۱ هـ ق وفات یافت (ابو زهره، بی تا: ۱۴). او از رهبران فکری اهل حدیث و مؤسس مذهب حنبلی به شمار می‌رود و پیروان فکری او را حنبلی می‌گویند.

ابن قیّم می‌گوید: اصولی که احمد بن حنبل، فتوایش را بر آن بنیان نهاده به ترتیب اولویت، این پنج مورد است:

- نصوص (آیات و روایات)

- آنچه صحابه به آن فتوا داده بودند و دلیلی برخلاف آن نمی‌شناخت.

- اگر صحابه اختلاف نظر داشتند قولی را که به کتاب و سنت نزدیک‌تر بود انتخاب می‌کرد

- حدیث مرسل و ضعیفی که چیزی برخلاف آن نمی‌یافت. (الترکی، ۱۴۱۰: ۱۰۳ و ۳۰۳ و ۳۸ و ۴۱۶ و ۶۱۶)

قیاس (مصطفی الشکعه، ۱۴۱۱: ۲۱۷)

و برخی استصحاب، مصالح مرسله و الذرائع را نیز بیان کرده‌اند؛ ذریعه به معنای وسیله‌ای است که فرد را از چیزی به چیز دیگر برساند؛ هر وسیله‌ای؛ چه انسان را به حکم شرعی برساند و چه نرساند: بنابراین هر چند نظریات فقهی احمد بن حنبل در شکل‌گیری جریان تکفیری نقش داشته است، اما رفته‌رفته تمرکز پیروان او بر ذریعه، منجر به پیدایش اجتهاد بی‌قاعده و بروز چارچوب گسیختگی در فتوای آنان شد.

علاوه بر این او صحابی پیامبر را شامل هر کسی از مسلمانان می‌داند که حداقل یک ماه یا یک روز یا یک ساعت با پیامبر اسلام (ص) هم‌نشین شده یا حتی لحظه‌ای او را دیده باشد (فیرحی، ۱۳۸۳: ۲۴۹).

ب - حسن بن علی بن خلف ابو محمد بر بهاری

او در قرن سوم و چهارم در بغداد می‌زیست و یکی از طرفداران سرسخت آراء احمد بن حنبل و عقاید سلف بود. (مشکور، ۱۳۷۲: ۴۵۷)

حسن بن علی بن خلف ابو محمد بر بهاری، شیعیان را از زیارت قبور امامان معصوم (ع) و نوحه‌خوانی بر امام حسین (ع) باز می‌داشت و آنان را کافر می‌دانست و دستور می‌داد تا نوحه‌گران را بکشند (نجفی فیروز جانی، ۱۳۸۲: ۲۳۴).

ج - عبیدالله بن محمد بن حمدان عکبری

عبیدالله معروف به ابن بطه در سال ۳۰۴ ه. ق در عکبرا متولد شد و در سال ۳۸۷ ه. ق در همان شهر وفات یافت، او بر مذهب احمد بن حنبل بود. (خطیب البغدادی، ۲۰۰۱: ۱۰۰)

او که از افکار بر بهاری پیروی می‌کرد، مسافرت برای زیارت قبر پیامبر اکرم (ص) را حرام می‌دانست و طلب شفاعت از پیامبر اکرم (ص) را قبول نداشت. (حداد عادل، ۱۳۷۶: ۱-۳)

ابن بطه شیعیان را کافر و خونشان را مباح می‌دانست. (ابی یعلی، بی تا: ۲۰)

د - ابن تیمیه

احمد بن عبد الحلیم بن تیمیه حرّانی در قرن هفتم و اوایل قرن هشتم ه. ق می‌زیسته است

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

۶۰

سال پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۴

بسیاری از پیروان و صاحبان قلم در مکتب سلفیه، او را رهبر سلفیه می‌دانند. (مصطفی حلمی، ۱۹۹۲: ۱۶۲)

ابن تیمیه تندخو و عصبانی بود و در امر به معروف و نهی از منکر، صریح‌اللهجه و افراطی عمل می‌کرد، او بسیاری از عقاید علمای اهل سنت هم‌عصر خود را رد می‌کرد، این روحیه او مخالفت‌های زیادی را برانگیخت؛ از جمله محمد بن محمد بخاری که خود حنفی مذهب بود ابن تیمیه را منحرف می‌دانست و صراحتاً اعلام کرد: هر کس وصف شیخ‌الاسلام را به ابن تیمیه اطلاق کند، کافر است (شوکانی، ۲۰۱۲: ۲۶۲).

و قاضی مالکی دمشقی دستور داد که اعلام کنند که: هر کس معتقد به عقاید ابن تیمیه باشد، خون و مالش حلال است (شوکانی، ۲۰۱۲: ۶۷)، اما ابن تیمیه دست از عقاید جنجالی خود برنداشت تا اینکه به حبس محکوم شد و در زندان دمشق فوت کرد، ابن تیمیه بر این اعتقاد بود که طلب شفاعت و استغاثه از روح اولیاء خدا و زیارت قبور آنان حرام است. (حافظ و هبه، ۱۳۷۵: ۳۰۲ و ۳۰۵)

ابن تیمیه با استناد به شیوه احمد بن حنبل، که اشعری نیز هم او را مقتدای خود می‌دانست هرگونه مخالفت با عمل و تفسیر صحابه را مخالفت با کتاب و سنت و بنابراین معارض با عقل سلیم تلقی می‌کند؛ به نظر او اگر کسی بگوید که صحابه در تأویل حتی یک نص از کتاب و سنت دچار خطا شده‌اند، آشکارا با عموم صحابه و تابعین به نزاع برخاسته است. (فیرحی، ۱۳۸۳: ۲۴۸)

و- ابن قیّم جوزیه

بعد از ابن تیمیه جریان فکری سلفیه را ابن قیّم جوزیه رهبری کرد به گونه‌ای که صلاح‌الدین مقبول احمد می‌نویسد: «همه‌ی حرکات و تحولات سلفیه تا امروز از افکار ابن تیمیه و شاگردان (ابن قیّم) نشأت گرفته است. (پاکتچی، ۱۳۸۱: ۶۶۰) به دلیل قرابت شدید افکار ابن قیّم با ابن تیمیه، ابن قیّم در حفظ و تدوین دیدگاه‌های او نقش اساسی ایفا کرده است.

ه- محمد بن عبدالوهاب:

محمد بن عبدالوهاب در قرن دوازدهم هجری قمری، مذهب وهابیت را بنیان‌گذاری کرد (مسجد جامعی، ۱۳۸۰: ۱۳). او عقایدش را از ابن تیمیه گرفت (موسوی بجنوردی، ۱۳۶۸

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

۱۲۷): او نظرات و دیدگاه‌های ابن تیمیه و سایر رهبران فکری سلفی که تا زمان او در حد تئوری باقی مانده بود را به نحو افراطی کاربردی کرد. (نجفی فیروز جانی، ۱۳۸۲: ۲۳۷).

از جمله عناوین و القابی که پیروان او برای خود انتخاب کرده‌اند، عنوان «سلفیه» است، (فقیهی، ۱۳۸۴: ۵۰۷) آنان پیوسته تلاش می‌کنند که از نام «سلفیه» برای معرفی دیدگاه‌های خود استفاده کنند تا مردم به این فکر نیفتند که افکار و اندیشه‌های وهابیت فقط از محمد بن عبدالوهاب سرچشمه گرفته است. (سبحانی، ۱۴۱۴: ۳۲۸)

پیدایش وهابیان با رفتارهای خشن همراه بوده است؛ آنان آثار باقیمانده از تاریخ صدر اسلام مانند خانه‌های ائمه (ع) و اصحاب و مساجد بسیاری را تخریب کردند و در حمله به مدینه کتابخانه اسلامی آن را به آتش کشیدند. (ناصر السعید، ۱۳۶۰: ۴۸ و ۵۱)

محمد بن عبدالوهاب با شدت بیشتری از پیشینیان خود عرض احترام به روح پیامبر اکرم (ص) را رد می‌کرد. (تقوی، بی تا: ۲۴) او مسلمانان را به دلیل شفاعت خواهی و توسل و زیارت قبور اولیاءالله متهم به شرک و کفر کرده و ریختن خون آنان را واجب می‌دانست. (سبحانی، ۱۳۸۸: ۳۵).

از دیدگاه وهابیت توحید بر دو نوع است: ۱- توحید الوهیت- ۲- توحید ربوبیت
توحید الوهیت یعنی اینکه فقط خداوند را بپرستیم و هیچ کس را با او در پرستش مشارکت ندهیم. (آل شیخ، ۱۴۱۲: ۲۴ و ۱۱۰)

وهابیان احترام گذاشتن، خطاب قرار دادن و درخواست از غیر خدا را شرک می‌دانند و در نتیجه مسلمانانی که نسبت به ساحت اولیای الهی و معصومین (ع) چنین رفتاری دارند را مشرک و کافر می‌دانند؛ این موضوع را می‌توان ریشه‌ای‌ترین و شایع‌ترین ریشه فکری تکفیریان اهل سنت دانست.

ی- چهره‌های شاخص بنیادگرایی اهل سنت از قرن نوزده تا کنون:

در بررسی خط سیر این تفکر از یک جریان رادیکال سنی به جنبش‌هایی که از مظاهر مدرن و شبه مدرن بهره‌برداری می‌کند؛ به رگه‌هایی در مصر مانند محمد عبده، محمد رشید رضا، و سید قطب برخورد می‌کنیم که به لحاظ جغرافیایی کارکرد مفصلی یافته‌اند؛ به گونه‌ای که محمد عبده که در اواخر قرن نوزدهم مفتی اعظم مصر شد با اعتقاد به اینکه اسلام اگر به‌طور واقعی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association

جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های باسی جهان اسلام

فهمیده شود با عقل‌گرایی مدرن اروپایی سازگار است عبده برای توضیح آموزه‌های خود، لفظ سلفیه را ابداع نمود و این نقطه تلاقی بین اسلام مدرنیزاسیون باعث شد که شاگردان عبده به دو دسته تقسیم شوند: عده‌ای آموزه‌های وی را برای دفاع از سکولاریسم بکار بردند. جریان دیگری از پیروان عبده، اندیشه‌های اصلاح‌گری وی را طوری تفسیر کردند که به ایدئولوژی امروزی القاعده منجر می‌شود؛ سازش‌بنیادگرایان سنی با دنیای مدرن در رفتار شاگرد عبده یعنی محمد رشید رضا ادامه یافت تا جایی که انتشار مجله «المنار» در سال ۱۸۹۸ میلادی در قاهره و تأسیس انجمنی به نام «جمعیه الدعوه و الارشاد» در سال ۱۹۰۹ میلادی توسط وی را می‌توان از نتایج این دگرذیسی‌ها دانست. (نجات، ۱۳۹۵: ۲۸)

و بعد از او سید قطب با تمایل به دسته دوم از شاگردان عبده به کارگیری خشونت در سلفیه مدرن را پایه‌گذاری کرد به گونه‌ای که برخی او را «پدر جهادگرایان افراطی معاصر» می‌دانند سید قطب با تکیه بر افکار ابن تیمیه در مورد جهاد با حاکمان مرتد، مبارزه علیه رژیم‌های سکولار در جهان اسلام را حتی به قیمت کشته شدن مسلمانان تجویز می‌کرد. (احمدی، ۱۳۹۰: ۶۹)

بعد از این مرحله چهره‌های مقلد و عملیاتی مانند ابوالاعلی مودودی (اهل پاکستان)، محمد عبدالسلام مصری که سازمان الجهاد را در سال ۱۹۷۹ پایه گذاشت و در سال ۱۹۸۲ م. به اتهام مشارکت در ترور انور سادات اعدام شد پدیدار شدند و سرانجام تبلور این تفکر در چهره بن‌لادن و ایمن الظواهری سطح جدیدی از کنش سیاسی و نظامی را از خود به نمایش گذاشت؛ این دو به اتفاق همفکرانشان سازمان القاعده را بنیان‌گذاری کردند که با رویکردهای نوسلفی مسلمانان جهان را به احیای فریضه جهاد فرا می‌خواند و هدف غایی آن احیای خلافت اسلامی و بازگرداندن عظمت گذشته مسلمانان است (نبوی و نجات، ۱۳۹۳: ۱۳۹)

در سال‌های اخیر افرادی در کسوت عالم دینی به هدایت این جریان پرداخته‌اند که جمله آنان می‌توان به «محمد العریفی» اشاره کرد از فجع‌ترین فتوای ساختار شکنانه سال‌های اخیر، فتوای معروف به جهاد نکاح است که به او نسبت داده شد در این میان هرچند برخی از رسانه‌ها از تکذیب او خبر دادند اما برخی دیگر به نقل از او گفتند که حتی زنان شوهردار هم می‌توانند تن به جهاد نکاح بدهند!

العریفی روزگاری را در انگلیس گذرانده و روابط نزدیکی با بندر بن سلطان دارد. (خبرنامه

دانشجویان ایران، ۱۳۹۳، ۱۳۴۵۷۶).^۱

“صالح الغامسی” خطیب مسجد “قبا” در شهر مدینه در فتوایی، شرط پاک شدن گناهان افراد را، نوشیدن ادرار مجاهدین سوری (تکفیری‌ها) دانست، او همچنین در مورد جهاد نکاح گفته: این فتوا مشکلی ندارد و من آن را تأیید می‌کنم (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۳: ۱۳۹۲۵۰۳)

جریان تکفیری در کارکردی فرقه‌ای و برای جذب عوامل میدانی، از این فتوای مشکوک و عامل جنسی بهره گرفت و با تبلیغ آن موجی از جوانان، زنان و دختران را از کشورهای مختلف به جنگ با مسلمانان کشاند، تا جایی که دکتر «الهام الباسط»، روانشناس و جامعه‌شناس اهل سوریه می‌گوید: خستگی از زندگی ملال‌آور غربی، به دنبال هیجان بودن، تبلیغات رسانه‌های غربی و همچنین پول درآوردن از جمله دلایلی است که برخی دختران غربی را به سوریه کشانده و آن‌ها را در کنار داعش قرار می‌دهد. (همان، ۱۳۹۳: ۱۸۹۷۳۳۹)

در جمع‌بندی این بخش به بیان امام علی (ع) (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۴۸) و امام صادق (ع) (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۰۸) می‌پردازیم که در دو بیان مشابه می‌فرمایند: دو نفر کمر مرا شکستند؛ عالم بی‌باک و عابد جاهل، آن یکی با پرده‌داری، مردم را از عملش باز می‌دارد و جاهل مقدس مآب همه را به باطل خود می‌خواند.

این دو گروه امروز به روشنی نقش‌آفرین هستند گروه اول جاهلان متنسک هستند که غالباً در سطح عملیاتی اقدام به انجام کشتار کور می‌کنند افراد کم‌سواد اما مقدس‌مآبی هستند که در باطن به قرب الهی تمایل دارند، اما از روی جمود و جهل در دام جریان‌های تکفیری گرفتار می‌شوند. گروه دوم عالمان مهتک هستند؛ یکی از دلایل رشد و توسعه تکفیر به عرصه آمدن این افراد است که بی‌پروا فتوا می‌دهند.

۱-۲- نظریه استیلاء

بعد از آنکه چهار خلیفه اول بر مبنای؛ اهل حل و عقد، استخلاف و شورا به حکومت رسیدند، در زمان حکومت معاویه بیشتر علمای اهل سنت بر آن شدند که نظریه استیلاء، اقدام امراء و صاحبان شوکت را توجیه می‌نماید، خنجی در کتاب سلوک الملوک پس از ذکر سه نظریه مزبور، هنگام ذکر نظریه استیلاء می‌گوید: «طریق چهارم از اسباب انعقاد پادشاهی و امامت

۱. بندر بن سلطان سفیر عربستان در آمریکا در حادثه یازده سپتامبر و رئیس سابق دستگاه اطلاعاتی عربستان است که نقش ویژه‌ای در تقویت و سازمان‌دهی جریان‌های تکفیری ایفا کرده است.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

۶۴

سال پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۴

استیلا و شوکت است» (خنجی، ۱۳۶۲: ۸۲)

وی در توضیح استیلا از قول سایر علما می‌گوید که وقتی امام وفات کند و شخص دیگری انجام امور امامت را بر عهده بگیرد و با اقتدار و لشکر بر مردم مسلط شود، هرچند که این تصدی‌گری از بیعت عمومی و انتصاب به‌وسیله جمعی محدود حاصل نشده باشد، امامت او منعقد می‌گردد؛ یعنی خواه قریشی باشد خواه نه، خواه عرب باشد، عجم، ترک و... و حتی اگر عادل و یا عالم نباشد»

نظریه استیلا بر دو مطلب استوار است: اول به‌کارگیری شمشیر و نیروی نظامی برای تصرف قدرت، دوم پذیرش و اطاعت مردم.

در نظریه استیلا تا زمانی که خلیفه مستقر بر اوضاع تسلط دارد، هرکسی که با شمشیر و به تعبیری با نیروی نظامی درصدد سرنگون کردن وی برآید به «شق عصای مسلمین» متهم می‌شود ولی در صورت موفقیت، می‌تواند حاکم مشروع شناخته شود. (قادری، ۱۳۷۸: ۲۶-۲۷)

رسوبات فکری نظریه استیلا در دو سطح به گسترش جریان‌های تکفیری کمک کرده است: الف) قبل از سلطه: در لایه اول توسل به روش‌های خشن و حتی نامشروع تکفیری‌ها در مسیر تسلط را توجیه می‌نماید.

ب) پس‌ا سلطه: در لایه دوم و بعد از تسلط تکفیری‌ها بر مناطق، حکومتشان را در نظر پیروان اهل سنت مشروع جلوه داده و زمینه را برای تثبیت قدرت آنان فراهم می‌نماید.

۲- ریشه‌های تاریخی توسعه تفکرات حنبلی

مذهب حنبلی در ابتدای پیدایش خود نسبت به سایر مذاهب اسلامی از پیروان کمتری برخوردار بود، ابن خلدون دلیل این وضعیت را دور بودن مذهب احمد بن حنبل از اجتهاد و تکیه صرف بر اخبار و روایات می‌داند اما محمد ابو زهره، این استدلال ابن خلدون را رد می‌کند و می‌گوید: وقتی مذهبی مبلغانی دارد و حاکمان به این مذهب معتقد هستند، مردم نیز پیرو آن مذهب می‌شوند. (ابو زهره، بی‌تا: ۴۵۳ و ۴۵۴)

و برخی معتقدند که علت غلبه و گسترش این مذاهب، سازگاری با مشرب خلفا و بعداً سلاطین و حمایت دولت از آنان بود و به‌عبارت‌دیگر عمده طریق استمرار مذاهب فقهی نهاد قضاوت و شیخ‌الاسلامی بود که توسط خلفا و سلاطین به افراد اعطاء می‌شد. (فیرحی، ۱۳۸۳: ۲۵۳)

در کنار این دیدگاه محمد ابو زهره می‌گوید: احمد بن حنبل و یارانش به حکومت نزدیک نشدند و قضاوت را بر عهده نگرفتند؛ این وضعیت باعث کمی پیروانشان نسبت به سایر مذاهب شد. (ابو زهره، بی تا: ۶۶۱-۴۵۴)

دسته‌ای از پژوهشگران نیز دلایل کمی پیروان را تأخر زمانی پیدایش مذهب حنبلی نسبت به سه مذهب دیگر می‌دانند و می‌گویند وقتی که این مذهب به وجود آمد، بلاد اسلامی مذاهب گوناگونی را پذیرفته بودند. (محمد تیمور، ۱۴۱۱: ۸۲)

اما بافاصله گرفتن حنابله از عوامل سلبی بالا، این مذهب از قرن هشتم تا قرن دوازدهم ه.ق در نجد فراگیر شد، اما مرحله اوج آن به نام محمد بن عبدالوهاب (متوفی سال ۱۲۰۶ ه.ق) گره خورد؛ یعنی زمانی که محمد بن سعود (مؤسس دولت سعودی) با شعار و پشتیبانی وهابیت به پا خاست و مذهب حنبلی جدید (وهابیت) به‌عنوان مذهب رسمی حکومت سعودی انتخاب شد. همچنین برخی در خصوص گسترش پیروان این مذهب در کشورهای دیگر گفته‌اند که مذهب حنبلی از طریق مهاجرت خانواده‌ها و تجارت به کویت، عمان و... وارد شد. (الشقیق، ۱۴۳۳)

۳- ریشه‌های جغرافیایی توسعه تکفیر

از دلایل گسترش مذهب حنبلی در عربستان خاصیت جغرافیایی سرزمین نجد بود که به دلیل کوهستان‌هایی که توسط بیابان‌های اطراف، محاصره شده بود از شرایط سخت رفت و آمد برخوردار بود؛ (مسجد جامعی، ۱۳۸۰: ۳۴ و ۳۵) بنابراین علماء قدیم، رفت و آمد چندانی به آن منطقه نداشتند و این خود باعث شد که عالمان آن خطه دارای تفکرات یک‌جانبه و محصور شوند. (فقیهی، ۱۳۸۴: ۱۳۰ و ۱۳۱)

از دیگر دلایلی که در به‌هم پیوستگی و توسعه جریان‌های تکفیری نقش داشته است مؤلفه قومیت‌ها است به‌طور مثال قومیت پشتون را می‌توان مثال زد که در دو کشور افغانستان و پاکستان زندگی می‌کنند و با توجه به سازگاری سنت‌هایشان با ایدئولوژی‌های وهابی و دیوبندی، زمینه رشد رادیکالیسم اسلامی را در کشور پاکستان، به‌ویژه ایالت سرحد شمالی فراهم کرده‌اند. (رنجبر، ۱۳۹۰: ۲۳۵۲، www.idsp.ir)

همچنین فرقه دیوبندی که حنفی مذهب و در مبارزه با مذهب شیعه با وهابیت مشترک

است، پس از جدایی پاکستان از هند، به آسانی توانست در این کشور گسترش بیابد. متغیر دیگری که باعث تقویت جریان‌های تندرو در پاکستان شده، شرایط اقلیمی آن کشور است؛ مناطق کوهستانی صعب‌العبور این کشور، علاوه بر این که باعث شکل‌گیری روحیات خشن در بین ساکنان خود شده، این امکان را برای جنگجویان تکفیری ایجاد کرده است که بتوانند برتری جنگی خود را بر حریفان تحمیل نمایند و از سوی دیگر از این ناهمواری‌ها در جهت پنهان‌سازی و حفظ دارایی‌های خود استفاده کنند. اقلیت‌های سرزمینی که بخشی از عشیره و یا قبیله خود را در آن سوی مرزهای اعتباری می‌بینند نیز بخشی از گسل‌های واگرایانه از حکومت مرکزی و بالعکس همگرا با نیروهای واگرا را تشکیل داده است؛ برای مثال در سمت غرب ایران عشیره‌هایی مانند تایشه ای، گاو خوری، کلاشی و الیاسی از اهل سنت ایران زندگی می‌کنند که عشیره‌های دیگری مانند این عشیره‌ها در عراق حضور دارند و این خود ممکن است بر گرایش‌های برخی به عنوان اقلیت سرزمینی اثرگذار باشد. (مهدی زاده، ۱۳۷۶: ۲۶ و ۲۷)

علاوه بر این امکان تردد آسان جریان تکفیری از مرزها باعث به هم پیوستن خرده گروه‌های تندرو از کشورهای مختلف و تشکیل جبهه‌های چندملیتی از تکفیری‌ها شده است که نمونه آن را می‌توان در حضور عناصر عربستانی در القاعده و طالبان و گروه‌های شورشی سوریه و داعش مورد توجه قرارداد؛ به گونه‌ای که در درگیری‌های عراق و سوریه جنگجویان از ۷۰ کشور دنیا حضور یافته‌اند.

۴- ریشه‌های سیاسی - اجتماعی توسعه تکفیر

ریشه‌های سیاسی - اجتماعی گسترش تکفیر در دولایه تحقق یافته است: دولت‌ها و خواص سیاسی

۴-۱- دولت‌ها

تاکنون دولت‌ها در پیدایش و تقویت این وضعیت نقش مؤثری داشته‌اند؛ آل سعود و هم‌پیمانانش نقش زیادی در شکل‌گیری و گسترش جریان تکفیری در بین اهل تسنن ایفا کرده‌اند البته مسامحه و غفلت قدرت‌های شیعی در مواردی باعث مجال یافتن مروجان رفتارهای شبه‌ناک و گرایش‌های تکفیری شده است.

از سویی دیگر ریشه اصلی این چالش در سطح منطقه و جهان اسلام، مسئله رهبری این بخش از عالم است؛ در این میان دو رویکرد اصلی در بین بازیگران حاضر در صحنه مشهود

است؛ اول رویکردی که مقاومت را راه نجات جهان اسلام می‌داند و دوم رویکردی که سازش و مصالحه را راه برون‌رفت از چالش‌های عصر حاضر می‌پندارد.

این دورویکرد در سال‌های اخیر از حالت‌های زیرپوستی به عارضه‌های آشکار تبدیل شده‌اند، جبهه سازش با رهبری عربستان و همراهی قطر، ترکیه و امارات فعالیت می‌کند و جبهه مقاومت با رهبری ایران و همراهی لبنان، سوریه، عراق و گروه‌های مقاومت به ایفای نقش می‌پردازد.

البته ذکر این نکته ضروری است که در جبهه سازش جنس و سطح انگیزه‌ها متفاوت است به‌گونه‌ای که ترکیه با قدرت گرفتن جریان نئوعثمانی وارد این وزن‌کشی شده و به دنبال زمینه‌سازی برای ایجاد امپراتوری جدید است و رسیدن به هدف خود را در تضعیف حکومت‌های پیرامون خود جستجو می‌کند و رژیم‌هایی نظیر قطر و عربستان در تلاش برای مواجهه نیابتی با جمهوری اسلامی ایران هستند؛ آن‌ها در خیال به پا داشتن خلافت در مقابل مدل مبتنی بر ولایت فقیه ایران اسلامی هستند: بر این اساس پیروان گفتمان سازش در رویکرد حذفی خود از دو ابزار استفاده می‌کنند:

۱- توسل به قدرت‌های فرا منطقه‌ای (آمریکا و کشورهای غربی): که توضیح آن در بخش عوامل برون‌زا بیان می‌شود.

۲- تقویت و تحریک جریان تکفیری

و به این منظور کمک‌های متکثری را در اختیار گروه‌های تکفیری قرار می‌دهند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

۴-۱-۱- آموزش‌های اعتقادی، فرقه‌ای و نظامی

وهابی‌های سعودی از سال ۱۳۶۸، به بهانه کمک‌های آموزشی و انسان دوستانه به مهاجران افغان، وهابیت را در پاکستان گسترش دادند؛ به‌گونه‌ای که در حال حاضر به گفته "ایجاز الحق" وزیر پیشین امور مذهبی پاکستان، قریب به هشتاد درصد از مدارس پاکستان تعلیمی مشترک و یا نزدیک به عقاید وهابیت را ترویج می‌نمایند. حزب جماعت اسلامی، جمعیت اهل حدیث، جمعیت علمای اسلام، حرکت المجاهدین کشمیر، حزب جماعت اسلامی کشمیر و سپاه صحابه از احزابی هستند که طرفدار وهابیت هستند و عربستان سعودی نیز کمک‌های مالی زیادی به این احزاب می‌کند. (رنجبر، ۱۳۹۰، ۲۳۵۲، www.idsp.ir)

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

سندی در سفارت قطر در طرابلس «پایتخت لیبی» به دست آمده که نشان می‌دهد، دوحه به جذب ۱۸۰۰ تبعه مغربی و شمال آفریقایی جهت آموزش و اعزام به عراق برای پیوستن به صفوف گروه داعش اقدام کرده است. (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳: ۱۳۹۳۰۳۳۱۰۰۰۷۱۳).

۴-۱-۲- در اختیار قرار دادن سلاح و تجهیزات به‌روز و پیشرفته

یکی از دلایل گسترش تکفیری‌ها دسترسی به تسلیحات مدرن و در نتیجه قدرت پیشروی و تسلط است، علاوه بر این تکفیری‌ها با حمایت دولت‌های پشتیبان خود از ابزارها و فناوری‌های روز برای اهداف خود بهره‌برداری می‌نمایند؛ آن‌ها از زیرساخت‌هایی نظیر اینترنت و فضای مجازی برای عضوگیری استفاده می‌کنند و ارتباطات تشکیلاتی و رزمی خود را بر بستر شبکه‌های اجتماعی سامان داده‌اند.

۴-۱-۳- حمایت اطلاعاتی

تاکنون مستندات زیادی در این خصوص افشاء شده است که به ذکر دو نمونه بسنده می‌کنیم: در اولین روزهای حمله داعش به عراق، رسانه‌های عراقی (مانند المسله) از ورود ۱۴۰ نیروی اطلاعاتی عربستانی به موصل خبر دادند. (همان، ۱۳۹۳: ۱۳۹۳۰۳۲۸۰۰۱۴۴۵)

همچنین پایگاه خبری شبکه العالم به نقل از روزنامه ایدینلیک ترکیه اعلام کرد: گروهی از افسران بازنشسته ترک با اطلاع نخست‌وزیر و دستگاه اطلاعاتی ترکیه در مقابل درآمدهای کلان به داعش پیوسته‌اند. (همان، ۱۳۹۳: ۱۳۹۳۰۴۱۷۰۰۰۶۹۵)

نکته دیگر حائز اهمیت این است که دولت‌های سکولار و مستبد در کشورهای نظیر: تونس، لیبی، مصر و یمن در توسعه تکفیر دو کارکرد داشته‌اند:

اولاً در دوران قدرت و استقرار با در پیش گرفتن سیاست‌های سکولار و مذهب ستیزانه باعث تبدیل شدن گرایش‌های مذهبی به عقده‌ها و مقابله‌های افراطی شدند.

و ثانیاً در زمان فروپاشی با از دست دادن حاکمیت و تسلط خود بر کشور زمینه سیطره جریان‌های تندرو بر منابع، تسلیحات، مرزها و درنهایت فراگیری و به‌هم‌پیوستگی این گروه‌ها را فراهم ساختند.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های یاسی جهان اسلام

۴-۲- خطای تحلیل برخی از خواص سیاسی جهان اسلام

کم‌اطلاعی و خطای محاسباتی برخی از شخصیت‌های علمی و سیاسی جهان اسلام، در تشخیص سرنخ‌های اصلی چالش‌های منطقه و به‌ویژه درگیری‌های پیچیده در سوریه و عراق، موجب اصلی کردن موضوعات فرعی و فرعی کردن اصول جهان اسلام و بروز رفتارهایی از سوی آن‌ها شد که نه تنها به بهبود اوضاع کمکی نکرد، بلکه ناخودآگاه آسیاب دشمن را رونق داد و زمینه پیوستن برخی از افراد به گروه‌های تکفیری را فراهم ساخت برای نمونه می‌توان به موضع‌گیری‌های برخی از مسئولین جنبش حماس فلسطین و جریان اخوان المسلمین در زمان ریاست جمهوری محمد مرسی در مصر اشاره کرد که موجبات تقویت جریان تکفیری در سوریه را فراهم کرد.

۵- ریشه‌های اقتصادی توسعه تکفیر

منابع غنی نفت و گاز به‌جای آنکه در خدمت جهان اسلام قرار گیرد به ابزاری در دست سران سازش تبدیل شده تا گروه‌های تکفیری را برای مبارزه با بیداری اسلامی و جبهه مقاومت تأسیس و تقویت نمایند؛ این وضعیت علاوه بر ایجاد فرسودگی و درگیری داخلی در جهان اسلام مسیر استیلای غرب بر جهان اسلام را هموار نموده است.

از عوامل اساسی ریشه‌های گسترش جریان تکفیری می‌توان به توسعه‌نیافتگی، عقب‌ماندگی، محرومیت، کمبود امکانات و فقر مالی توده‌های مردم اشاره کرد به‌گونه‌ای که بخش قابل توجهی از قربانیان جهاد نکاح و شرکت‌کنندگان در عملیات‌ها، کسانی هستند که با دریافت پول و امکانات به این امور تن می‌دهند.

روزنامه تونسی الشروق گزارشی را از جهاد نکاح منتشر کرد که در آن یکی از قربانیان این فتوا پس از بازگشت از سوریه می‌گوید که به همراه ۹ دختر دیگر بعد از دریافت ۱۲۰۰ دلار و با وعده دریافت مبلغی ۵ برابر آن به سوریه اعزام شده است.

داعش به‌عنوان نسخه جدید تکفیر در منطقه از راه‌های مختلف برای کسب ثروت و توسعه مناطق تحت نفوذ خود استفاده می‌کند: از جمله به غارت بانک‌ها و تسلط بر چاه‌های نفت مناطق تحت سلطه می‌پردازد و بخش عمده‌ای از هزینه‌های خود را از دولت‌های حامی خود در منطقه دریافت می‌کند.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

۷۰

سال پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۴

روزنامه الاخبار اعلام کرد: بخشی از مبالغ مربوط به حمایت مالی از گروهک داعش و گروه‌های درگیر در سوریه از طرف گروه‌های لبنانی تأمین می‌شود. (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳: ۱۳۹۳۰۳۲۷۰۰۰۳۹۷)

- تجارت محصولات کشاورزی مناطق تحت سلطه (مانند ماهی زیتون، گندم و ...) و نیز فروش زنان و دختران اسیر به‌عنوان کنیز از دیگر منابع درآمدی داعش است.

۶- عوامل برون‌زا

در بین عوامل بیرونی نقش اقدامات انگلیسی‌ها و آمریکایی‌ها در مراحل مختلف شکل‌گیری، رشد و توسعه تفکر تکفیری بیش از کشورهای دیگر جلوه می‌کند که به اختصار در این خصوص توضیح داده می‌شود.

۶-۱- نقش بریتانیا (انگلیس) در ایجاد وهابیت

هرچند وهابیت به‌واسطه بریتانیا تأسیس شد اما استمرار و جهش فعالیت‌های این جریان با طراحی و حمایت آمریکا از جریان‌هایی مانند طالبان، القاعده، النصره و داعش صورت گرفت.

استعمار انگلیس با به‌کارگیری مأمورانی مانند مستر همفر در قرن ۱۷ و ۱۸ میلادی در شکل‌گیری و سرعت توسعه وهابیت در جهان اسلام نقش اساسی ایفا کرده است؛ معاون وزارت مستعمرات بریتانیا هنگام توجیه همفر برای اعزام به مأموریت به او می‌گوید: «اگر بتوانی در قسمت‌هایی از ممالک اسلامی جنگ شیعه و سنی راه بیندازی بزرگ‌ترین خدمت را به بریتانیای کبیر کرده‌ای»، همفر در یکی از مأموریت‌هایش در بصره عراق با جوانی به نام محمد بن عبدالوهاب آشنا می‌شود و او را فردی خودرأی، جاه‌طلب، بلندپرواز و بی‌نهایت عصبی مزاج می‌بیند، پس او را برای اجرای مقاصد بریتانیا در منطقه انتخاب می‌کند.

همفر با ایجاد شبهات هدفمند و تقویت این ذهنیت که تو فردی خاص و برجسته هستی، پسر عبدالوهاب را برای پذیرش مأموریتی ویژه آماده می‌کند و آنگاه با القاء فکر رهبری و پیشوایی در ذهن او، روزی به‌دروغ خوابی را می‌سازد که بر اساس آن پیامبر (ص) در خواب محمد بن عبدالوهاب را وارث علم و جانشین خود در اداره دین و دنیای مسلمین معرفی می‌کند

این خواب مصنوعی، محمد بن عبدالوهاب را مصمم به تأسیس مذهب تازه می‌نماید. اقدامات همفر سران بریتانیا را به وجد می‌آورد به گونه‌ای که وزیر مستعمرات بریتانیا به همفر می‌گوید: «نفوذ در محمد بن عبدالوهاب بزرگ‌ترین هدف وزارت مستعمرات بوده و اگر حاصل تمام زحمات فقط همین یک کار باشد می‌ارزد».

هرچند همفر می‌گوید که ما چهار نفر؛ (یعنی عبدالکریم (مسیحی اهل جلفای اصفهان) صفیه، آسیه (یهودی اهل شیراز) و همفر)، محمد بن عبدالوهاب را برای قبول مسئولیت‌های آینده‌اش آماده کردیم؛ اما قرائنی وجود دارد که بریتانیا شبکه وسیعی از جاسوسانش را برای این کار بکار گرفته بود؛ چراکه معاون وزیر مستعمرات، در زمان توجیه همفر به او می‌گوید: «در انجام کارهایی که باید انجام گیرد تنها نخواهید بود، بلکه گروهی بالغ بر پنج هزار نفر از همکاران در سرتاسر ممالک اسلامی شمارا کمک می‌کنند که در آینده وزارت مستعمرات می‌خواهد این عده را به صد هزار نفر برساند آنگاه یقیناً بر سراسر بلاد اسلام مسلط خواهیم شد و به محو آثار اسلام به صورت کامل خواهیم پرداخت».

بنابراین هرچند جرقه‌ی اصلی تشکیل فرقه‌ی وهابیت توسط مستر همفر جاسوس انگلیسی در محمد بن عبدالوهاب به وجود آمد اما تأسیس وهابیت مرهون تلاش‌های گسترده شبکه اطلاعاتی بریتانیا است. (دهقان، ۱۳۶۷: ۴۳ و ۷)

همفر بعد از جدایی مختصری از ابن عبدالوهاب و کسب فرامین شش ماده‌ای از وزارت مستعمرات (تکفیر همه مسلمانانی که به وهابیت نپیوندند، انهدام کعبه، تشویق قبائل به خروج علیه امپراتوری عثمانی، ویران کردن مقبره‌ها و زیارتگاه‌های مسلمین به بهانه مبارزه با بت پرستی و شرک، گسترش هرج و مرج در بلاد اسلامی و چاپ انتشار قرآن جدید) مجدداً به نزد محمد بن عبدالوهاب می‌رود و مأموریت جدید خود را در پوشش برده محمد بن عبدالوهاب آغاز می‌کند تا اینکه محمد بن عبدالوهاب در سال ۱۱۴۳ ه.ق آئین خود را آشکار می‌کند و با دعوت‌نامه، پول و تبلیغات، تعداد زیادی را گرد خود جمع می‌کند و به همفر قول می‌دهد که از فرمان شش ماده‌ای به جز دو مورد (تخریب خانه کعبه و نوشتن قرآن جدید) بقیه کارها را اجرایی کند. پس از چند سال فعالیت تبلیغی، بریتانیا فاز دیگر برنامه‌اش را عملیاتی کرد و محمد بن سعود - که دو سال از وهابی شدنش می‌گذشت - را به اتحاد با محمد بن عبدالوهاب فرمان داد. در نتیجه اتحاد محمدین، امور مذهبی به محمد بن عبدالوهاب و امور سیاسی به محمد بن

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

سعود واگذار شد و آن‌ها با کمک‌های مالی، اطلاعاتی و نظامی بریتانیا موفق شدند تا بر سراسر جزیره العرب مسلط شوند. (همفر، ۱۳۷۹: ۱۵ و ۳۳ و ۳۶ و ۸۸ و..)

۲-۶- نقش آمریکا در توسعه جریان تکفیری (حفظ ثروت‌ها و حذف قدرت‌ها)

در بررسی ریشه‌های بیرونی گسترش جریان تکفیری آشکارترین نشانه‌ها را می‌توان در رفتار آمریکا مشاهده کرد، بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سه پدیده، توجه آمریکا را به سمت شرق جلب کرد:

- باقی ماندن هسته‌ای مهم از شوروی با عنوان روسیه (رقیب سنتی آمریکا)
 - رشد و تثبیت قدرت چین در سطح منطقه و جهان (به‌ویژه در حوزه صنعت و اقتصاد)
 - پیروزی و تثبیت انقلاب اسلامی در ایران
- خبرگزاری فارس به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی مجلس نمایندگان آمریکا مصاحبه‌ای از ادرویس رئیس وقت کمیته روابط خارجی مجلس نمایندگان آمریکا منتشر کرد که او می‌گوید: مشکل آمریکا انقلاب ایران است که امتداد جهانی یافته و منافع واشنگتن را تهدید می‌کند.

(خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳: ۱۴۷۴، ۲۵۰۰، ۴۲۵۰، ۱۳۹۳)

در اوایل دهه ۱۳۸۰ ه.ش غرب به رهبری آمریکا موجی از جنگ روانی به راه انداخت؛ اندیشکده‌های غربی هشدار دادند که اگر مراقبت نکنیم، تا هفده سال آینده اسلام دین اکثریت مردم جهان خواهد شد.

متعاقب این بزرگ‌نمایی‌های مجازی طیفی از اقدامات از جمله توهین و تحقیر مقدسات اسلامی در کشورهای اروپایی در دستور کار قرار گرفت و از قالب‌های متنوع رسانه‌ای برای این هدف استفاده شد.

انتشار زنجیره‌ای کاریکاتورهای توهین‌آمیز از شخصیت‌های جهان اسلام به‌ویژه پیامبر اعظم (ص) در رسانه‌هایی نظیر هفته‌نامه فرانسوی شارلی ابدو، روزنامه «یولاند بوستن» دانمارک در سال ۲۰۰۵ میلادی و ساخت فیلم و انیمیشن (مانند معصومیت مسلمانان در سال ۱۳۹۱ ه.ش و یا ساخت انیمیشن موهن محمد و عایشه که اخیراً و در سالروز استقلال آمریکا اکران شد) فقط نمونه‌هایی از این رویکرد اسلام ستیزانه غرب هستند.

از آنجایی که ترویج توهین به مقدسات اسلامی برای جبهه غربی - آمریکایی دستاورد

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های یاسی جهان اسلام

قابل ملاحظه‌ای نداشت، توطئه‌ای عظیم در یازده سپتامبر ۲۰۰۱م (۲۰ شهریور ۱۳۸۰) رقم خورد؛ چهار هواپیمای مسافربری غول‌پیکر آمریکا ربوده می‌شوند؛ دو مورد از این هواپیماها به دو آسمان‌خراش مرکز تجارت جهانی و یک مورد به پنتاگون برخورد می‌کنند (باقری، علیشیری، ۱۳۸۰: ۳۸)

خبرگزاری مهر به نقل از پایگاه خبری «فدرال جک» می‌گوید: بوش این انفجارها را شروع جنگ‌های صلیبی جدید دانست و ابتدا افغانستان و سپس عراق را به تصرف خود درآورد، اخیراً ژنرال «وسلی کلارک» که از نظامیان ارشد آمریکایی است اظهار داشت که بعد از ماجرای ۱۱ سپتامبر، هدف آمریکا ساقط کردن کشورهای عراق، ایران، سوریه، لبنان، سومالی، لیبی و سودان در خاورمیانه بوده است؛ او در ادامه تأکید کرد که بحث نفت دلیل اصلی حضور قدرت‌های جهانی در خاورمیانه است. (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۳: ۳۲۱۱۶۴)

در همین فاصله بندر بن سلطان از آمریکا برگشت و ریاست سازمان اطلاعات عربستان و مدیریت میدانی تکفیر را عهده‌دار شد:

رابرت بایر در کتاب خود با عنوان خوابیدن با شیطان، روابط تو در توی آل سعود با دولتمردان آمریکا را شرح داده است و حاکمان آمریکا را اسیر دست ثروت های نفتی آل سعود برشمرده است؛ او ضمن اشاره به مراودات بندر بن سلطان با کاخ سفید می‌گوید: «درحالی‌که جاسوسان کشور ماه‌ها باید صبر می‌کردند تا یک دیدار خصوصی داشته باشند. همه کاری که بندر بن سلطان برای دیدار با رئیس‌جمهور انجام می‌داد، این بود که درخواستی فوری ارائه می‌کرد» (رابرت بایر، ۲۰۰۳: ۱۴)

مخرب‌ترین و زهرآگین‌ترین ابزار که غرب برای مهار اسلام‌گرایی به کار گرفت تمرکز بر جریان‌های تکفیری بود؛ آمریکا قبل از این در بافت القاعده و طالبان نفوذ کرده بود چنان‌که اسامه بن‌لادن درباره علت مهاجرتش به سودان می‌گوید: «آن هنگام من در محافل مجاهدان فرد شناخته‌شده‌ای بودم با شهادت عبدالله عزام به دست سازمان اطلاعات آمریکا من احساس خطر می‌کردم ... که همگام با آغاز عقب‌نشینی شوروی از افغانستان، سازمان اطلاعات آمریکا، عربستان سعودی و مصر به ما پشت کرده و برای نابودی ما باهم همدست شده‌اند تا با وجود اسنادی که ما از ایشان در اختیار داریم و حاکی از همدستی ما با آن‌ها و آن‌ها با ما بود به خطری برای آن‌ها تبدیل نشویم». (باقری، ۱۳۸۰: ۲۶)

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

دکتر محمد العاصی^۱ می‌گوید: شکست سنگین آمریکا و صهیونیسم از حزب‌الله لبنان و مقاومت اسلامی فلسطین در منطقه و به خطر افتادن منافع آمریکا در منطقه بعد از بیداری اسلامی، باعث شد تا آمریکا برای شکل‌دهی و استفاده از جریان تکفیری برای فرسایش منطقه اقدام نماید. (جهان نیوز، ۱۳۹۲/۱/۱۱)

آمریکا در حمله به عراق زمام جریان‌های مستعد تکفیر را در دست گرفت؛ به‌گونه‌ای که گروه التوحید و الجهاد که در سال ۲۰۰۴ م. به رهبری ابو مصعب الزرقاوی «نفر سوم القاعده و از یاران نزدیک بندر بن سلطان رئیس سرویس امنیتی عربستان» ایجاد شده بود را بعد از کشته شدن دو رهبر سابقش، تحت هدایت ابوبکر البغدادی - که تا سال ۲۰۰۹ و در پوشش زندان در اختیار آمریکایی‌ها بود - قرارداد.

جانانان مارشال در پایگاه خبری وترن نیوز می‌گوید: «داعش محصول تولیدی آمریکا باهدف نبرد نرم با ایران و علیه دولت بشار اسد است که در بدو تولد از سوی آمریکا آموزش نظامی دید و از سوی سازمان سیا و وزارت خارجه آمریکا و از طریق مسیر فرعی لیبی تجهیز شد».

۳-۶- بالکانیزه کردن جهان اسلام

در سال ۱۹۹۴ م. وزیر وقت رژیم صهیونیستی از تجزیه عراق به سه کشور سنی، شیعی و کردی سخن گفت، این ایده بارها از زبان سران آن رژیم و آمریکا تکرار شده است و بعد از اشغال عراق، با طرح فدرالیزه کردن عراق وارد مرحله جدیدی شد.

از زمان سقوط صدام تاکنون رژیم صهیونیستی سرمایه‌گذاری‌های زیادی را در بخش‌های اقتصادی و نفتی، تسلیحاتی، امنیتی و اطلاعاتی کردستان عراق انجام داده است؛ درست در زمان اوج تحرکات داعش برخی از سران آن رژیم و آمریکا برای تجزیه عراق تاریخ مشخص می‌کردند و رئیس اقلیم کردستان عراق نیز هم‌صدا با آنان بر استقلال کردستان تأکید ورزید.

«بنیامین نتانیاهو» نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی در آموزشگاه پژوهشی (آی.ان.اس). (اس) وابسته به دانشگاه تل‌آویو از استقلال کردها در عراق و تشکیل کشور کردی حمایت کرد (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳: ۲۷۰، ۲۰۹، ۴۰۹، ۱۳۹۳)

«مایکل هایدن» رئیس اسبق سازمان سیا در مصاحبه با شبکه «فاکس نیوز» گفت

۱. امام منتخب مرکز اسلامی واشنگتن و عضو مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی محمد العاصی، امام‌جمعه و مدیر علمی مرکز تعلیمات اسلامی و عضو مجمع جهانی تقریب بین مذاهب اسلامی و عضو موسسه افکار معاصر اسلامی.

که پیش‌بینی می‌کند که عراق به سه کشور شیعه، سنی و کردی تقسیم شود. (همان، ۱۳۹۳، ۰۷۰، ۰۹۰، ۰۰۰، ۰۷۰، ۱۳۹۳)

جانانان مارشال، تحلیلگر آمریکایی در پایگاه خبری وترن نیوز آورده است: هدف آمریکا و اسرائیل در اصل بالکانیزه کردن منطقه و کاهش نفوذ ایران در خاورمیانه است. به عقیده او این وضعیت ادامه تلاش‌های انگلیس در قرن گذشته برای دستیابی و احاطه بر منابع نفتی غنی خاورمیانه است. (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۳: ۴۸۸۴۹۳۶)

این در حالی است که آمریکا و رژیم صهیونیستی در جداسازی بخش نفت‌خیز سودان (سودان جنوبی) نقش ویژه‌ای ایفا کردند این دو مسئله حکایت از آن دارد که رژیم صهیونیستی همچنان از توطئه تسخیر نیل تا فرات کوتاه نیامده است و در تلاش است تا از دل تجزیه کشورهای اسلامی خود را به راهبرد دستیابی به کرانه‌های نیل تا فرات نزدیک‌تر نماید.

۴-۶- خدمات متقابل نظام سلطه و تکفیر

گذشته از ابعاد تاریخی نقش غرب در ایجاد، تقویت و استمرار جریان تکفیری، پرداختن به چرایی حمایت غرب از تکفیر نیز می‌تواند ابعاد دیگری از مطلوب‌های این تحقیق را آشکار نماید، ما پاسخ به این سؤال را در نگاهی به خدمات متقابل تکفیر و غرب جستجو می‌کنیم.

بخشی از این خدمات متقابل عبارت است از:

- مشغول سازی مسلمانان به کشتار یکدیگر
- به فراموشی سپردن اعتقادات پایه‌ای مسلمانان در دفاع از قبله اول و ایجاد انحراف در گرایش‌های جهادی مسلمانان از سویی و ایجاد حاشیه امن برای رژیم اشغالگر قدس از سوی دیگر یکی از اهدافی است که بلوک غرب آن را دنبال می‌کند گواه این موضوع موضع‌گیری رهبران تکفیری است آن‌ها بر این نکته تأکید دارند که جنگ با شیعیان بر جنگ با اسرائیل اولویت دارد، فرماندهان تکفیری‌ها در مواجهه با درخواست برای کمک به فلسطینیان در جنگ غزه با رژیم صهیونیستی، در سال ۲۰۱۴ م اعلام کردند که مأموریت ما جنگ با ارتداد است.
- کمک به تحقق ارض موعود صهیونیست‌ها و تسخیر نیل تا فرات
- تبدیل جهان اسلام به کشورهای کوچک درگیر

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام
جمعیت ذر است العالم الاسلامی

- کنترل اشتیاق به رسیدن به بهشت از مسیر جهاد و ارضاء تمایلات جهاد طلبانه مسلمانان با جنگ‌های داخلی.
- ارائه چهره‌ای خشن و غیرانسانی از اسلام و مسلمانان در افکار عمومی جهان و تازه‌مسلمانان و تغییر جهت امواج اسلام‌گرایی به اسلام هراسی در غرب
- مخدوش کردن وحدت اسلامی و هموار کردن مسیر سلطه کفار بر بازار مسلمین و منابع انرژی آنان.
- تعمیق تفاوت‌های فکری بین مذاهب از لایه‌های ذهنی به مویرگ‌های عاطفی و تبدیل منطق استدلال به منطق خون
- کم‌رنگ کردن ارزش‌های بنیادین اسلامی نظیر: حرمت جان، مال و نوامیس مسلمان به دست مدعیان مسلمانی
- به دوستی گرفتن کفار و کافر پنداری سایر مذاهب اسلام

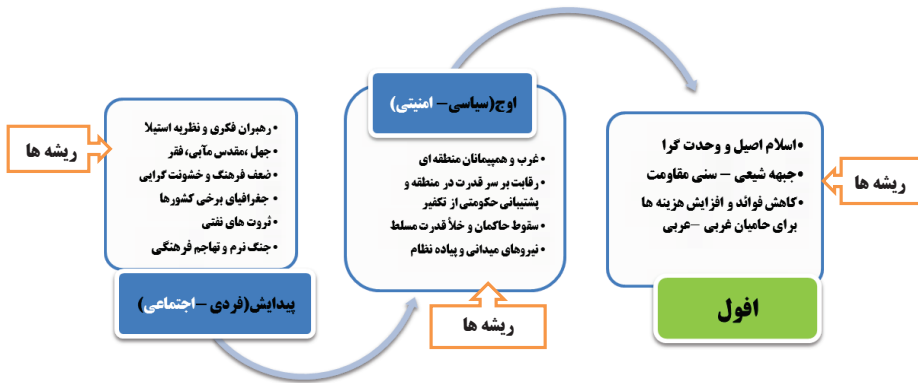
انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association

جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادین جهان اسلام

نتیجه گیری

جریان تکفیری نیز مانند سایر پدیده‌های اجتماعی از قاعده کلی پیدایش، اوج و افول پیروی کرده است که بر این اساس می‌توان ره‌نگاشت زیر را برای آن ارائه نمود:

لایه فردی - اجتماعی

عقبه تاریخی جریان تکفیری را می‌توان در افکار احمد بن حنبل تا ابن تیمیه جستجو کرد؛ که با به عرصه آمدن افرادی مانند محمد بن عبدالوهاب شکل عملیاتی به خود گرفته و توسط نسلی از عالمان بی‌پروا همچون العریفی، به نقطه اوج شدت عمل و چارچوب گسیختگی در فتوا رسیده و در مسیر خود از رسوبات نظریه استیلا بر اذهان مردم بهره گرفته است.

علاوه بر رهبران فکری، پیاده‌نظام و مجریان میدانی نیز در لایه فردی - اجتماعی جای می‌گیرند، این بخش از تکفیریان رفتارهای میدانی جریان‌های تکفیری را شکل می‌دهند؛ موارد زیر از جمله عواملی است که زمینه فرمان‌پذیری این افراد از سایر سطوح تکفیر را فراهم کرده است:

- فقر، احساس تبعیض و تمایل به کسب درآمد و ثروت
 - جهل و بصیرت نداشتن نسبت به پشت پرده جریان‌های تکفیری
 - فریب افراد به ظاهر مقدس را خوردن
 - اشتباه در تشخیص مصداق جهاد و شهادت و انحراف در پاسخ به وظیفه الهی ایثار و روحیه شهادت‌طلبی
- ماجراجویی و روحیه انتقام‌گیری به خاطر محرومیت‌های قومی و منطقه‌ای

انجمن مطالعات جهان اسلام

Islamic World Studies Association

جمعیة دراست العالم الاسلامی

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های بانی جهان اسلام

هرچند مذهب حنبلی در ابتدا دارای کارکردهای فردی بود و از پیروان محدودی برخوردار بود اما رفته‌رفته با تبدیل شدن به گروه‌های بزرگ‌تر به یک نحله اجتماعی تبدیل شد و باگذشت زمان و تغییرات رفتاری و محتوایی برخی از پیروان دو مذهب حنبلی و حنفی در نقطه تکفیر به یکدیگر نزدیک شدند و در امتداد جغرافیای غرب و شرق جهان اسلام یعنی کشورهایی نظیر هند، پاکستان، افغانستان و عربستان به وحدت رفتاری دست یافتند، این اتصال زمینه عبور این جریان از لایه‌های اجتماعی به مدار سیاسی را فراهم ساخت.

لایه سیاسی - امنیتی

در این لایه توسعه جغرافیای تکفیر از عوامل متنوعی تبعیت می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

الف) طراحان و حامیان راهبردی که جبهه غرب با محوریت آمریکا و هدایت رژیم صهیونیستی (آپیک) هستند.

پیدایش نفت در جهان اسلام توجه و تمایلات استعمار به‌ویژه بریتانیا را به این منطقه جلب نمود؛ آنان برای تسلط بر این منابع شکاف‌های موجود بین مسلمین را شناسایی و با ایجاد پیوند بین عقاید محمد بن عبدالوهاب با رژیم سیاسی آل سعود، نقطه عطفی را در سازمان‌یافتگی جریان تکفیری ایجاد کردند.

در گام بعد غرب علاوه بر تسلط نیابتی بر سرزمین عربستان این کشور را محور ایجاد جبهه سازش با خود قرارداد و این نقش جدید زمینه را برای گسترش جریان تکفیری از جغرافیای یک کشور به سطح یک جبهه از کشورهای اسلامی فراهم ساخت.

اما اقدامات غرب در ایجاد و توسعه جریان تکفیری فقط در بین اهل سنت متوقف نشده است آنان به این نتیجه رسیده‌اند که یک‌طرفه بودن این تحرکات از تأثیر لازم برای تأمین اهدافشان برخوردار نیست، بنابراین بر آن شده‌اند که به‌جای تمرکز بر بخشی از اهل سنت و تحریک آنان به خصومت ورزی علیه شیعیان، همزمان جریان دیگری را در بین شیعیان به تحرک وادارند تا با رودررو قرار دادن این دو جریان تفاوت‌های بین مذاهب را به سطح تنش‌های پرتعداد و درنهایت بحران‌های فراگیر سوق دهند.

اسلام هراسی و کنترل موج اسلام‌گرایی، ایجاد حاشیه امن برای رژیم صهیونیستی مقابله با

مدل حکومتی جمهوری اسلامی ایران، کسب منافع انرژی و اقتصادی و تبدیل مسلمانان به ضعیفان سلطه‌پذیر و مقاومت‌کنندگان ناتوان از مهم‌ترین اهداف غرب برای حضور در صحنه تکفیر است.

ب) رقیبان منطقه‌ای:

عربستان با همراهی قطر، امارات، ترکیه، پاکستان، کویت و...، باهدف تأمین منافع غرب، در ایجاد، تجهیز و به تحرک واداشتن تکفیریان سنی نقش اساسی ایفا می‌کنند؛ رژیم‌های حاکم بر این کشورها با استفاده از ثروت (نفت و گاز) با جمهوری اسلامی ایران به رقابت برخاسته‌اند و اهداف خود را از طریق هم‌پیمانی با غرب تعقیب می‌نمایند.

ج) بازیگران میانی:

این لایه شامل رهبران فکری و فرماندهان نظامی هستند که دارای تفکرات وهابی و سلفی هستند و سایر گرایش‌ها و مذاهب به‌ویژه شیعیان را مرتد می‌دانند؛ آنان میل خود به قبض قدرت سیاسی را با انجام خواسته مراتب بالادستی دنبال می‌نمایند.

د) عوامل زمینه‌ای:

غفلت بخش‌های مسئول در جهان اسلام (دولت‌ها، نخبگان علمی و دینی، رسانه‌ها و...) یکی از پیشران‌های توسعه تکفیر در گذشته، حال و آینده است.

انجمن مطالعات جهان اسلام

Islamic World Studies Association

جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

کتابنامه

الف) فارسی:

- احمدی حمید (۱۳۹۰). سیر تحول جنبش‌های اسلامی؛ از نهضت سلفیه سید جمال تا بیداری اسلامی، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
- باقری، حسن؛ علیشیری، سعید؛ سالمی قمصری، مرتضی، (۱۳۸۰). توطئه ۱۱ سپتامبر، تهران: نشر نذیر
- پاکتچی، احمد (۱۳۸۱). اصحاب حدیث و رأی، دائرةالمعارف بزرگ اسلام، ج ۹، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- حداد عادل، غلامعلی و دیگران (۱۳۷۶). دانشنامه جهان اسلام، ج ۳، تهران: بنیاد دایره المعارف اسلامی.
- خنجی اصفهانی، فضل‌الله روز بهان (۱۳۶۲)، سلوک الملوک، چاپ محمد علی موحد، تهران: خوارزمی.
- رابرت بایر، (۲۰۰۳). «خوابیدن با شیطان(کاخ سفید و طلای سیاه)»، خبرگزاری العالم، بی‌جا.
- دهقان عزت‌الله (۱۳۶۷). پیدایش وهابیت و عقاید وهابیان، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۸). وهابیت مبانی فکری و کارنامه عملی، تهران: موسسه امام صادق(ع).
- فقیهی، علی‌اصغر (۱۳۸۴). شیعه شناسی، ج ۲، تهران: نشر مشعر.
- فیرحی، داود (۱۳۸۳). قدرت، دانش و مشروعیت در اسلام، تهران: نشر نی.
- قادری، حاتم (۱۳۷۸). اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران، قم: نشر مهر.
- مشکور، محمدجواد (۱۳۷۲). فرهنگ فرق اسلامی، با مقدمه: کاظم مدیر شانه چی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- مسجد جامع، زهرا (۱۳۸۰). نظری بر تاریخ وهابیت، تهران: صریح دانش.
- موسوی بجنوردی، کاظم (۱۳۶۸). دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، ج ۳، تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- مهدی زاده، مرتضی (۱۳۷۶). بررسی روابط اکراد کردستان ایران و عراق و تأثیر آن بر امنیت منطقه‌ای ج.ا. ایران، تهران: پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- مستر همفر (۱۳۷۹). خاطرات همفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی، مترجم: دکتر محسن مؤیدی، تهران: امیرکبیر.
- نبوی سید عبدالامیر و سید علی نجات (۱۳۹۳). «جریان شناسی گروه‌های نوسلفی سوریه بر اساس تحلیل گفتمان»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال چهارم، شماره چهارم، صص-۱۲۹-۱۶۲.
- نجات سید علی (۱۳۹۵). کالبد شکافی داعش(ماهیت ساختار تشکیلاتی، راهبردها و پیامدها)، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- نجفی فیروزجانی، عباس (۱۳۸۲). «بنیاد فکری القاعده و وهابیت»، مجله راهبرد، شماره ۲۷، صص ۲۳۲-۲۵۶.

ب) منابع عربی:

- ابن منظور، ابوالفضل، جمال‌الدین، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ه.ق). *لسان العرب*، ج ۹، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر.
- ابوالحسین، احمد بن فارس بن زکریا (۱۴۰۴ ه.ق). *معجم مقانیس اللغة*، ج ۳، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- الإمام محمد أبو زهره (بی تا). *ابن حنبل: حياته و عصره - آرائه و فقهه*، القاهرة: دار الفکر العربی.
- أحمد بن اسماعیل بن محمد تیمور (۱۴۱۱-۱۹۹۰م). *نظرة تاريخية في حدوث المذاهب الفقهية الأربعة*، بیروت: دار القادری للطباعة و النشر و التوزیع، الطبعة الأولى.
- ابی الحسین محمد بن ابی یعلی (بی تا). *طبقات الحنابلة*، ج ۲، بیروت: انتشارات دار المعرفه.
- تقوی، ابوالعلی (بی تا). *الفرقة الوهابية في خدمة من هو، بیروت- لندن: الارشاد لطباعة و النشر*
- التركي، عبد الله بن عبد المحسن (۱۴۱۰ ه.ق). *أصول مذهب الإمام أحمد: دراسة أصولية مقارنة*، بیروت: مؤسسه الرساله.
- تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد (۱۳۶۶). *تصنيف غررالحکم و درر الکلم*، قم: دفتر تبلیغات.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ ه.ق). *الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربیه*، ج ۲، بیروت، دار العلم للملایین
- جزری، ابن اثیر، مبارک بن محمد، *النهاية في غريب الحديث و الأثر*، ج ۴، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- حافظ و هبه (۱۳۷۵ ه.ق). *جزیره العرب في قرن العشرين*، قاهره: لجنة التألیف و الترجمة و النشر
- خطیب البغدادی، أحمد بن علی بن ثابت (۲۰۰۱). *تاريخ مدينة السلام (البغداد)*، ج ۱۲، بیروت: دار الغرب الاسلامی.
- الدكتور مصطفى الشکعة (۱۴۱۱-۱۹۹۱م). *الأئمة الأربعة*، ج ۴، دار الكتاب المصری، القاهرة: و دار الكتاب اللبنانی، بیروت، الطبعة الثالثة.
- الشوکانی، محمد بن علی (۲۰۱۲). *البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع*، ج ۲، قاهره: دارالكتاب الاسلامی.
- شهرستانی، محمد بن عبد الکریم (۱۴۱۵). *الملل و النحل*، بیروت: دارالمعرفه.
- عبدالرحمن بن عبدالله الشقیق (۱۴۳۳ ه.ق). «المذهب الحنبلي في نجد: دراسة تاريخية»، *فصلنامه مجله الدار*، شماره ۲.
- عبدالرحمن بن حسن آل الشیخ (۱۴۱۲). *فتح المجید (شرح کتاب التوحید)*، تحقیق محمد حامد الفقی، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ ه.ق). *کتاب العین*، ج ۷، قم: نشر هجرت.
- لويس معطوف (۱۳۸۷). *فرهنگ المنجد عربی به فارسی*، ج ۲، ترجمه محمد بندر ریگی، چاپ اول، قم: انتشارات اسلامی
- محمد سعید رمضان البوطی (۱۳۷۵). *سلفیه بدعت یا مذهب*، ترجمه حسین صابر، مشهد: آستان قدس رضوی

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

- مصطفی حلمی (۱۹۹۲ م). قواعد المنهج السلفی فی الفكر الاسلامی، اسکندریه: دارالدعوة
- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ ق). بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار (ط - بیروت)، ج ۱، بیروت: دار إحياء التراث العربی
- ناصر السعید، (۱۳۶۰). از کجا تا به کجا خاندان سعودی را بشناسیم، ترجمه ابومیشم، تهران: انتشارات مؤسسه تحقیقاتی الغدیر

ج) منابع اینترنتی:

- رنجبر، رضا (۱۳۹۰). «تحلیل ریشه‌های مذهبی و فرقه‌ای طالبان پاکستان»، پایگاه اینترنتی مؤسسه چشم‌انداز توسعه و امنیت، قابل دسترسی در (www.idsp.ir)
- خبرگزاری فارس (۱۳۹۳). «افشای ابعاد تازه رسوایی ترکیه در حمایت از تکفیری‌های داعش»، ۱۳۹۳۰۴۱۷۰۰۰۶۹۵-
- همان، به نقل از الاخبار (۱۳۹۳). «بخشی از هزینه‌های «داعش» در لبنان تأمین می‌شود»، ۱۳۹۳۰۳۲۷۰۰۰۳۹۷-
- همان (به نقل از رویترز) (۱۳۹۳). «تانیاهو از جدایی کُردهای عراق حمایت کرد»، ۱۳۹۳۰۴۰۹۰۰۰۲۷۰-
- همان (۱۳۹۳). تجهیز و اعزام ۱۸۰۰ تروریست توسط قطر از مغرب به عراق - ۱۳۹۳۰۳۳۱۰۰۰۷۱۳-
- همان (۱۳۹۳). اظهارات «ادرویس» در جلسه استماع کنگره، ۱۳۹۳۰۴۲۵۰۰۱۴۷۴-
- خبرگزاری فارس به نقل از واشنگتن پست (۱۳۹۳). رئیس پیشین سیا: به‌زودی عراق تجزیه می‌شود، <http://www.farsnews.com> قابل دسترسی در (۱۳۹۳۰۴۰۹۰۰۰۰۷۰)
- خبرنامه دانشجویان ایران (۱۳۹۳). ۱۳۴۵۷۶ <http://iusnews.ir/fa/news-details>
- باشگاه خبرنگاران جوان (گروه وبگردی) فارس (۱۳۹۳). پایگاه خبری «دام پرس» چرا دختران غربی به سوریه می‌روند - ۴۸۹۷۳۳۹، <http://www.yjc.ir>
- همان (۱۳۹۳). به نقل از وترن نیوز، (هدف آمریکا و اسرائیل کاهش نفوذ ایران در خاورمیانه است. ۴۸۸۴۹۳۶-
- همان (۱۳۹۳). به نقل از جبهه نیوز، فتوای عجیب مفتی سعودی برای پاک شدن گناهان، ۴۸۹۲۵۰۳،
- جهان نیوز (۱۳۹۳). چرا باید تکفیری‌ها ظهور کنند؟ www.jahannews.com
- شبکه خبر (۱۳۹۳). (به نقل از روزنامه القدس العربی)، راز حمایت بی‌بی‌سی از داعش فاش شد. <http://www.irinn.ir/news/۵۹۳۸۰>
- مشرق، (به نقل از پایگاه خبری «فدرال جک» (۱۳۹۳). آمریکا به دنبال تغییر نظام ۷ کشور خاورمیانه - www.mashreghnews.ir/fa/news/۳۲۱۱۶۴

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priv-۰۵۰۲۰۶

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

حسینی، دکتر سید محمد؛ محمودی، علی، محمودی، زینب (۱۳۹۴)، «ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری در آسیای جنوب غربی» فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، س ۵، ش ۲، تابستان ۹۴، صص ۵۳-۸۳.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیت دراست العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام